

УДК 332.14:330.34(477)
JEL classification: M21
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2025/227-2/5>

Ярослав ЖИДИК, асп.
ORCID ID: 0009-0006-8755-7590
e-mail: yaroslav.zhydyk@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Людмила АНІСІМОВА, канд. фіз.-мат. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-9678-269X
e-mail: anisimova@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Вступ. Актуальність статті полягає у потребі глибокого дослідження інструментів регіональної політики, здатних одночасно сприяти економічному відновленню та зростанню й вирівнюванню регіональних диспаритетів, які поглибилися після початку повномасштабного вторгнення. Метою дослідження є комплексний аналіз концепції полюсів зростання як інструменту для стимулювання підприємництва та залучення інвестицій у контексті економічного відновлення України. Об'єктом дослідження є концепція полюсів зростання як інструмент регіональної політики, спрямований на економічне відновлення. Предметом дослідження є теоретичні засади, міжнародний досвід, індикатори визначення, механізми впровадження та потенційний вплив концепції полюсів зростання на економічне відновлення, подолання регіональних диспаритетів і залучення інвестицій в Україну.

Методи. Застосовано порівняльний аналіз міжнародного досвіду впровадження концепції полюсів зростання, вітчизняного нормативно-правового поля та підходів до вибору індикаторів, а також аналіз вітчизняних досліджень, що стосуються тематики. Це дало змогу комплексно оцінити передумови, механізми та наслідки впровадження полюсів зростання для економічного відновлення.

Результати. У межах дослідження здійснено комплексне оцінювання стану й особливостей регіонального розвитку в Україні, включно з аналізом територіальних диспаритетів і чинних механізмів їхнього подолання. На основі порівняльного огляду зарубіжних практик (Румунії, Польщі, Франції тощо) узагальнено підходи до реалізації концепції полюсів зростання, виокремлено п'ять базових груп індикаторів для визначення потенційних "полюсів" (статус в адміністративно-територіальному устрої, демографічні показники, інноваційна діяльність, економічна спроможність, просторова інтеграція). Продemonстровано, що в разі цілеспрямованої підтримки та належної інституціональної спроможності полюси зростання здатні генерувати мультиплікативний ефект для навколишніх територій, позитивно впливаючи на показники зайнятості, залучення інвестицій і загальну динаміку економічного відновлення.

Висновки. Запровадження концепції полюсів зростання в Україні може стати важливим чинником у подоланні диспаритетів, прискоренні економічного відновлення та підготовці до євроінтеграції. Подальша ефективність залежатиме від ретельного відбору пріоритетних осередків, адаптації іноземного досвіду, а також продуманої державної політики й фінансових стимулів для ключових міських центрів.

Ключові слова: полюси зростання, економічне відновлення, диспропорційність економічного зростання, підприємницька екосистема, концентрація ділової активності, регіональний розвиток, міжмуніципальна співпраця, інвестиції.

Вступ

Актуальність дослідження. З моменту проголошення незалежності 1991 р. Україна отримала можливість самостійно визначати траєкторії свого розвитку та робити кроки у напрямі долучення до європейської спільноти. Попри це національна економіка залишається на етапі глибоких трансформацій і демонструє відставання від країн Європейського Союзу щодо темпів зростання та структурної модернізації.

Проблема економічного розвитку в Україні є багатогранною. З одного боку, вона пов'язана зі стратегічним вектором вступу до Європейського Союзу, а з другого – з усуненням внутрішніх диспропорцій між регіонами. Нерівномірність розвитку, успадкована ще з радянських часів, має властивість загострюватися під впливом будь-яких кризових явищ: сильніші міста й області завдяки власним ресурсам прискорюють свій розвиток, в той час як менш розвинені – не здатні вчасно відповісти на нові виклики. В результаті прірва між "багатими" і "бідними" територіями лише поглиблюється. Ситуацію ще більше ускладнило повномасштабне вторгнення: частина регіонів зазнала руйнівних втрат, а інші зіткнулися з масовим прибуттям внутрішньо переміщених осіб, що призвело до зростання навантаження на житло, соціальну інфраструктуру й ринок праці. Натомість безпечніші регіони, маючи перевагу в релокації бізнесу чи близькість до кордонів ЄС, утримують або навіть покращують свої показники.

В перспективі післявоєнного відновлення ці виклики стають ще масштабнішими, а реалізація обраного євроінтеграційного курсу водночас ускладнює і посилює завдання структурних реформ. Фактично, державна регіональна політика має бути переглянута з урахуванням нових реалій, щоб прискорити економічне зростання, мінімізувати регіональні дисбаланси та синхронізуватися з політикою згуртованості ЄС.

Означені виклики, такі як територіальні диспаритети, потреба в євроінтеграції та післявоєнна відбудова, особливо посилюються з 2022 р. і вимагають обґрунтованих системних інструментів, що здатні одночасно сприяти відновленню та підвищенню конкурентоспроможності кожного регіону. Саме у цьому контексті заслуговує на увагу концепція полюсів зростання, яка, за належного впровадження, може стати рушійним чинником для залучення інвестицій, забезпечення економічного розвитку та вирівнювання диспаритетів.

Метою та завданням дослідження статті є здійснення комплексного аналізу міжнародного досвіду впровадження концепції полюсів зростання, виокремлення ключових індикаторів їх визначення, а також обґрунтування дієвих механізмів підтримки для стимулювання підприємництва та залучення інвестицій у контексті економічного відновлення України.

Об'єктом дослідження статті є концепція полюсів зростання як інструмент регіональної політики, спрямований на економічне відновлення. Предметом

© Жидик Ярослав, Анісімова Людмила, 2025

дослідження є теоретичні засади, міжнародний досвід, індикатори визначення, механізми впровадження та потенційний вплив концепції полюсів зростання на економічне відновлення, подолання регіональних диспаратів і залучення інвестицій в Україну.

Огляд літератури. Теоретичне підґрунтя концепції полюсів зростання сягає досліджень Ф. Перру, П. Потье, Ж. Будвіля та їхніх послідовників, які в 1950–60-х рр. заклали основи теорії поляризованого розвитку, розглядаючи просторові та галузеві ефекти "пропульсивних" галузей. Базові положення щодо полюсів / центрів зростання відображено у працях таких зарубіжних науковців, як Г. Мюрдаль, А. Гіршман, Х. Річардсон, які фокусувалися на нерівномірності економічного розвитку та механізмах дифузії інновацій (Бондарук, 2021).

На теренах постсоціалістичних країн концепцію полюсів зростання інтенсивно досліджували й апробували з 2000-х рр. учені з Польщі (Sobala-Gwosdz, 2023), Румунії (Cristea et al., 2017) та з інших країн. У цих державах концепція пройшла кризу призму євроінтеграційних процесів і політики згуртованості ЄС, що втілювалося через інструменти ITI (Integrated Territorial Investment) і формування функціональних міських територій (FUA). Міжнародні інституції, зокрема Світовий банк і програми Європейської Комісії, також активно зверталися до ідей полюсів для стимулювання структурних реформ, підтримки інновацій і зниження регіональних диспаратів (Speakman, & Koivisto, 2013; European Commission, 2021a; European Commission, 2021b; European Investment Bank, 2023; ESPON, 2024).

В Україні тема полюсів зростання почала висвітлюватися з початку 2000-х рр. у працях географів, економістів і фахівців із регіональної політики. Перші згадки простежуються у напрацюваннях Г. Підгрушного й інших науковців, що доводили важливість міських агломерацій як рушіїв економічної динаміки й мультиплікаторів регіонального розвитку (Підгрушний, 2014). Додаткового розвитку тематика набула 2024 р. разом із дослідженням Ukraine–Moldova American Enterprise Fund та EasyBusiness "Полюси зростання: шлях до економічного відновлення та єроінтеграції" (UMAЕF, EasyBusiness, 2024).

Опрацьований науковий доробок підтверджує як високу актуальність полюсів зростання для теорії та практики регіонального розвитку, так і широке розмаїття методів їхньої реалізації. Саме тому постає завдання узагальнити позитивний досвід зарубіжних країн, адаптувати його до сучасних викликів і потреб України та запропонувати інструменти, що поєднуютимуть післявоєнне відновлення з реалізацією євроінтеграційних завдань.

Методи

У ході підготовки роботи застосовано низку взаємодоповнювальних методів. Здійснено аналіз міжнародного досвіду впровадження концепції полюсів зростання (на прикладі Франції, Румунії, Польщі, а також інших держав, де ця концепція втілювалася в різних регіональних контекстах). Використано методи порівняльного аналізу й огляду літературних джерел, що дало змогу виокремити спільні риси та відмінності у механізмах підтримки полюсів та оцінити чинники успіху / ризику. Проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу, де застосовано контент-аналіз і систематизацію ключових законодавчих положень, щоб виявити наявні підходи до формування "регіональних полюсів зростання". Для визначення найпоширеніших індикаторів оцінювання полюсів зростання використано методи групування близько 50 унікальних показників, описаних у різних наукових та аналітичних джерелах. Це надало змогу класифікувати індикатори за п'ятьма основними групами

(статус в адміністративно-територіальному устрої (АТУ), демографія, інноваційна діяльність, економічна спроможність, просторове розташування). Загалом різноманітність методів дозволила конкретизувати ключові виклики та можливі підходи до адаптації міжнародного досвіду "полюсів зростання" до українського контексту, а також підтвердити актуальність виявлених індикаторів і механізмів підтримки. Узагальнення результатів кожного з етапів дослідження дозволило сформувати комплексне бачення передумов, індикаторів і потенційної практичної цінності полюсів зростання для економічного відновлення України.

Результати

З одного боку, ще до російського вторгнення у 2014 р. і фактичного старту децентралізаційної реформи в Україні вже спостерігалися істотно вищі регіональні диспропорції, ніж у більшості країн Європейського Союзу. Із часом ці дисбаланси ще посилилися. Основними передумовами такої нерівномірності розвитку стали специфіка розподілу ресурсів, історичні особливості територій, домінування окремих демографічних груп, нерівномірне промислове освоєння та накопичення інших стратегічних ресурсів. Причому територіальні відмінності наявні не лише у масштабі держави, а й усередині кожного регіону: зокрема, в одному регіоні показники доходів на душу населення можуть відрізнятися у кілька разів. Розглянемо як приклад показник різниці доходів бюджету на душу населення у 20 % найбагатших і 20 % найбідніших громад за регіонами станом на 2021 рік (рис. 1).

Подібна ситуація зумовлює появу депресивних територій, де внаслідок нестачі капіталу не реалізується існуючий потенціал і населення не має належного доступу до базових послуг. Навіть до початку повномасштабного вторгнення регіональна політика в Україні намагалася нівелювати просторові диспаритети, зокрема, через механізми бюджетного вирівнювання (горизонтального та вертикального), субсидії чи додаткові квоти у Державному фонді регіонального розвитку. З 2014 р. ці заходи офіційно орієнтувалися на методологічні підходи ЄС, проте практичне застосування нерідко ускладнювалося політичними інтересами. Як наслідок, навіть інструменти, спроектовані за європейськими аналогами, не завжди належно функціонували.

Початок масштабної російської агресії лише поглибив просторові диспропорції, що простежується у більшості соціально-економічних індикаторів. Якщо порівняти Індекс регіональних диспропорцій доходів бюджету на душу населення за 2021 і 2023 рр., то буде помітно, що фактично у кожній області зросло співвідношення середніх доходів на душу населення 20 % найбагатших до 20 % найбідніших громад (у цьому випадку індекс розраховують як відношення середнього показника доходів бюджету на душу населення, що припадає на 20 % найбагатшого населення та на 20 % найбіднішого населення відповідно (по громадах) (рис. 2).

З іншого боку, на додачу до дисбалансів розвитку регіонів додалися значні руйнування й економічний спад. За оцінками міжнародних партнерів, вартість відбудови станом на кінець 2024 р. становила вже 524 млрд дол. Це вже більш ніж у 2,5 рази перевищує ВВП України у 2023 р. Додатково, дефіцит державного бюджету в Україні, попри те що існував упродовж тривалого часу, тривалий період залишався відносно невисоким і становив кілька відсотків ВВП. Однак після початку повномасштабного вторгнення, що зумовило істотне збільшення військових і відбудовних видатків, обсяги дефіциту суттєво зросли й, найімовірніше, продовжуватимуть зростати у майбутньому (рис. 3).

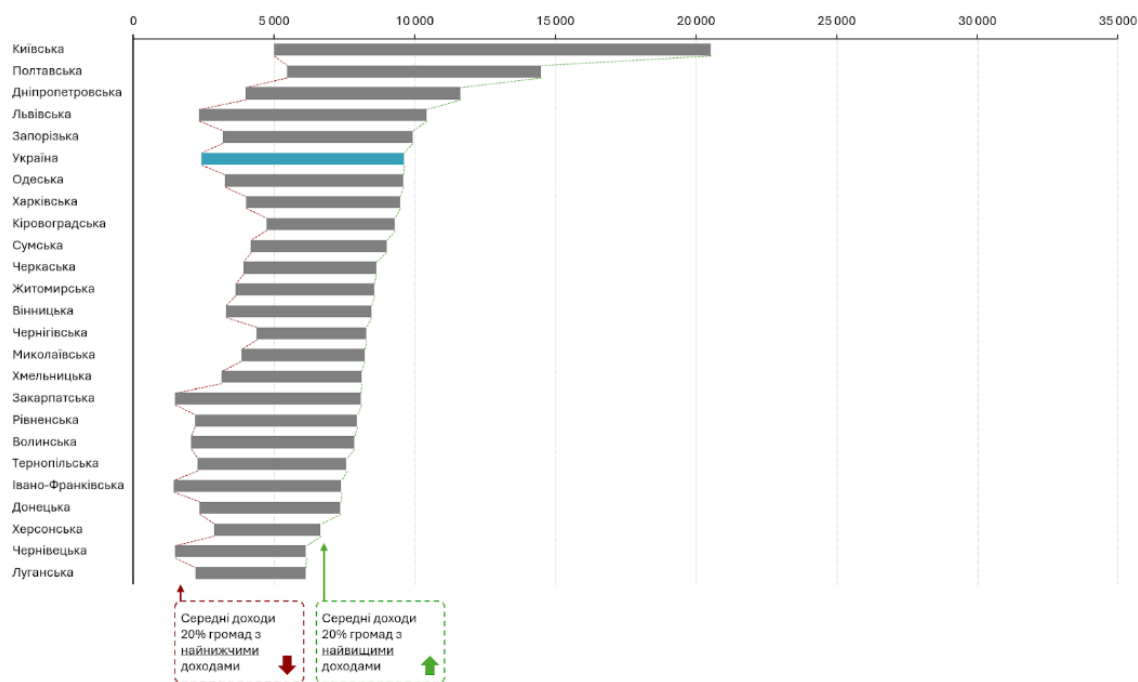

Рис. 1. Різниця доходів бюджету на душу населення (в гривнях)
20 % найбагатших і 20 % найбідніших громад за регіонами, 2021 р.

Джерело: побудовано автором на основі (Децентралізація, 2024а).

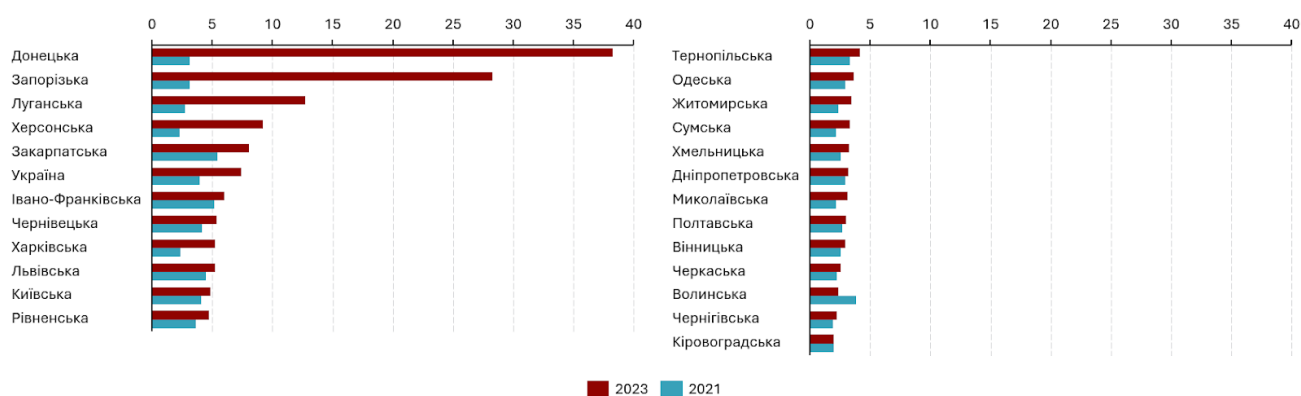

Рис. 2. Індекс регіональних диспропорцій за показником доходів бюджету на душу населення, 2021–2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі (Децентралізація, 2024а).

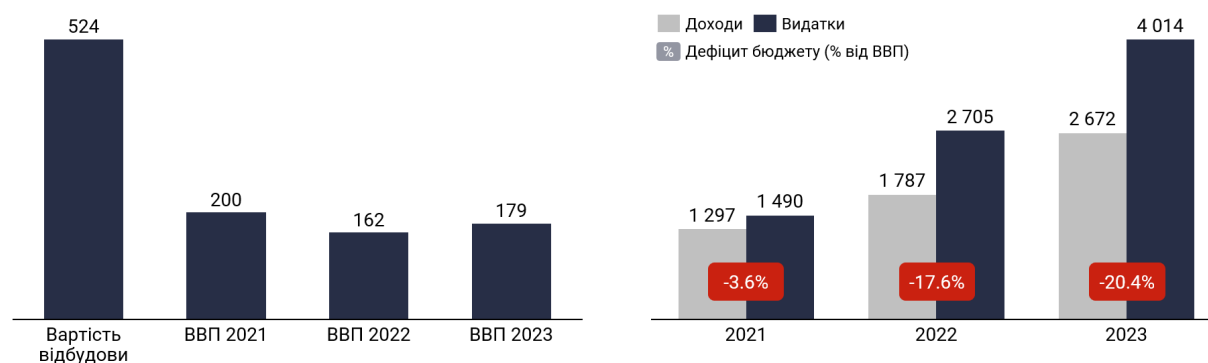

Рис. 3. Порівняння: вартості відбудови (станом на кінець 2024 р.) та ВВП у 2021–2023 рр., млрд дол. США (ліворуч); виконання Державного бюджету України 2021–2023 рр., млрд грн (праворуч)

Джерело: побудовано автором на основі (Децентралізація, 2024b; Minfin, 2025a; Minfin, 2025b; Forbes Ukraine, 2025).

За таких умов одним із можливих підходів може бути спрямування частини ресурсів на ті "точки", де вони здатні дати мультиплікативний ефект і покращити загальні макроекономічні показники. На цьому ґрунтується

ідея полюсів зростання, що зародилася ще у післявоєнній Франції й певною мірою відображена в сучасних європейських регіональних стратегічних документах. Крім забезпечення додаткового економічного імпульсу,

важливо паралельно долати територіальні диспаритети. Вміння поєднати завдання стимулювання економіки з подоланням регіональних нерівностей є одним із ключових викликів регіональної політики загалом, і саме тут інструмент полюсів зростання може відіграти визначальну роль.

Концепція полюсів зростання була сформульована у відповідь на нагальну потребу забезпечити регіональний розвиток і подолати міждиспропорції. Протягом приблизно 70 років її застосування вона зазнавала еволюції та змін, зумовлених актуальними викликами та пріоритетами регіональної політики держав, що впроваджували цю концепцію.

Першим, хто сформулював ідею полюсів зростання у 1950-х рр., був Ф. Перру. У післявоєнний період, на тлі гострої потреби Франції в економічному оновленні, він запропонував бачення динамічних виробничих галузей або промислових об'єктів, що своєю активністю стимулюють розвиток усієї територіальної структури галузі. На початковому етапі розроблення цієї концепції переважав секторальний підхід до визначення полюсів зростання.

У другій половині XX ст. дослідники змістили акцент від секторального до просторового підходу. Важливим поштовхом стало дослідження П. Потье, який обґрунтував концепцію "осей зростання" – територіальних зв'язків між полюсами, сформованих завдяки розвитку транспортної інфраструктури. Ці осі не лише розширювали пасажирські та вантажні потоки, а й вибудовували просторовий каркас регіону. У 1960-х рр. Ж. Будвіль закріпив просторову складову цієї теорії. Він розглядав полюси зростання вже не як окремі промислові об'єкти, а як цілісні території, у яких елементи функціонують взаємозв'язано. Будвіль також наголошував на різноплановій спеціалізації полюсів і на механізмах розповсюдження інновацій, що посилюють розвиток інших регіональних центрів.

Приблизно в той самий час Х. Ласуен висунув гіпотезу, згідно з якою експортно орієнтовані промислові комплекси можуть відігравати роль полюсів зростання. На його думку, кожен із таких полюсів формує спеціалізацію, що стимулює появу додаткових і суміжних виробництв, створюючи комплексну економічну структуру регіону. Розвинув цю ідею в концепцію регіональної поляризації Г. Мюрдаль, наголошуючи на тому, що полюси зростання можуть загострювати нерівномірність між центральними та периферійними зонами. Він застерігав про ризики посилення диспропорцій і вказував на необхідність державного втручання для їх пом'якшення. А. Гіршман, навпаки, відстоював думку, що на початкових етапах економічне зростання неминує є незбалансованим, і розрив між центром і периферією із часом скорочується природним шляхом, без суттєвої участі держави. Доповнив існуючі підходи Х. Річардсон, запропонувавши розглядати полюс зростання не як цілий регіон, а як його частину, зосереджену навколо агломераційного ефекту. Така зона приваблює інвесторів, активізує економічне життя і, відповідно, посилює просторову поляризацію (Бондарук, 2021; UMAEF, EasyBusiness, 2024).

У подальшому концепція полюсів зростання зазнала нових інтерпретацій. Нині у міжнародній практиці йдеться переважно про методологічні підходи й нові терміни в регіональній політиці, що значною мірою успадковують основні положення теорії полюсів / центрів зростання, хоча її початковий варіант у "чистій формі" застосовують зрідка.

А втім українське законодавство визначає регіональними полюсами зростання ті мікрорегіони та територіальні громади, що мають істотно вищі географічні, демографічні та соціально-економічні показники порівняно з іншими подібними територіями. Їхній розвиток позитивно впливає на навколишні райони, а також на регіон та/або державу загалом.

Спираючись на аналіз досвіду різних держав, можна виділити три основні групи передумов, у межах яких зазвичай застосовувалася концепція полюсів зростання: (1) вирівнювання регіональних диспаритетів, (2) реагування на кризові ситуації, (3) інтеграція до міжнародних систем. Первинною умовою вважають наявність регіональних диспропорцій, які посилюються додатковими чинниками, зокрема кризовими обставинами та соціально-економічними зрушеннями, що відбуваються в умовах міжнародної інтеграції. У контексті України є нагальна потреба реагувати на виклики в усіх трьох категоріях: зменшення регіональних розривів; оперативне реагування на кризові фактори, спричинені війною; забезпечення ефективної інтеграції до Європейського Союзу.

Незалежно від того, якими були вихідні умови для запровадження концепції полюсів зростання в різних країнах, у підходах до відбору перспективних територій простежується ряд спільних показників. Зокрема, за результатами огляду міжнародного досвіду, де загалом ідентифіковано близько 50 унікальних індикаторів, можна виокремити п'ять основних груп критеріїв, що найчастіше слугують підставою для визначення полюсів зростання: (1) статус в адміністративно-територіальному устрої, (2) демографічні характеристики, (3) рівень інноваційної діяльності, (4) економічна спроможність, (5) просторова інтеграція або зв'язаність (Жидик, Кошeluk, & Озимок, 2024).

(1) Адміністративний статус. Наявність певного статусу в системі АТУ зазвичай вказує на концентрацію можливостей щодо надання публічних послуг у такому населеному пункті. Відповідно, міста з вищим адміністративним рівнем приваблюють людей, які постійно користуються цими послугами. Наприклад, у Франції полюсами зростання визначалися субрегіональні центри, що виконували роль проміжних вузлів між великими міськими агломераціями та периферійними районами. У Польщі, серед інших індикаторів, використовувався статус колишніх регіональних центрів (до адміністративної реформи 1999 р.).

(2) Демографічні показники. Рівень і динаміка демографічних процесів дозволяють визначити населені пункти чи громади з високим потенціалом соціально-економічного розвитку. Зростання чисельності населення або принаймні її стабільність є важливим чинником формування міського внутрішнього ринку. У Франції в контексті полюсів зростання брали до уваги як демографічну стабільність, так і приріст населення, а в Румунії полюсами розвитку вважають міста другого рівня з населенням понад 200 тис. осіб.

(3) Інноваційна діяльність. Наявність освітніх і наукових установ, здатних продукувати та трансформувати знання і технології в інноваційні продукти та послуги, має вирішальне значення для полюсів зростання. У Франції інноваційну складову стимулюють полюси конкурентоспроможності – кластери, зорієнтовані на розвиток інноваційних галузей і відповідних інституцій. У країнах Африки, де впроваджувалася концепція полюсів за підтримки Світового банку, особливий акцент робили на створенні або розбудові освітніх закладів для підготовки кваліфікованих кадрів.

(4) Економічна спроможність. Серед базових економічних передумов для формування полюсів – динаміка зростання, наявність чіткої виробничої спеціалізації та рівень зайнятості. Також важливе значення має бізнес-клімат і сприятливі умови для залучення інвестицій. У Південній Кореї, наприклад, місто Інчхон стало одним із полюсів зростання завдяки цільовим інвестиціям у технології та важку промисловість. У Польщі становленню полюсів розвитку сприяють спеціальні економічні зони, де іноземним інвесторам пропонують пільгові умови.

(5) Просторова зв'язаність. Наявність якісної транспортної мережі дає змогу інтегрувати економічні центри з периферією, зменшуючи логістичні витрати та підвищуючи загальну доступність територій. Цим самим стимулюється привабливість регіону для бізнесу й інвесторів. У Південній Кореї, зокрема, високошвидкісні залізничні й автомобільні сполучення зв'язують головні агломерації з віддаленими районами, а у країнах Африки, в межах проєктів Світового банку, значні кошти спрямовували на будівництво й оновлення дорожньої інфраструктури, що зменшувало диспропорції розвитку.

Різні держави надавали пріоритет різним групам показників, проте у всіх випадках мета полягала в ідентифікації базових передумов для зростання місцевих економік. Важливими елементами в цих умовах залишаються людський капітал, розвинена інноваційна інфраструктура, привабливі умови для ведення бізнесу й ефективна транспортна система, що сукупно створює основу для максимального результату від цільових інтервенцій.

Відповідно до різного контексту, передумов, індикаторів і механізмів, кожна з обраних для аналізу країн продемонструвала власні, унікальні результати реалізації концепції полюсів зростання. Для наочності ці результати доцільно згрупувати за основними сферами впливу: (1) соціально-економічний розвиток полюсів, (2) зміна їхньої позиції у зовнішньому вимірі, (3) вплив на національну економіку, (4) впровадження інновацій і структурна трансформація економіки.

Впровадження полюсів зростання у Польщі дало низку позитивних наслідків. Регіональні полюси стали рушіями економічного піднесення, що стало можливим завдяки активній політиці залучення інвестицій і створенню сприятливих умов для бізнесу. Це перетворило регіональні полюси на ключові центри економічного розвитку, сприяло притоку внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розширенню промисловості та зменшенню рівня безробіття. Вдалося також істотно знизити регіональні диспаритети: завдяки рівномірнішому розподілу виробничих потужностей і цільовим інвестиціям в інфраструктуру й соціальні послуги зменшився розрив між розвиненими й відсталішими районами, що підвищило загальний добробут населення. В результаті помітно зросла конкурентоспроможність на регіональному й національному рівнях, а розвиток інновацій і розбудова дослідницьких інститутів забезпечили підготовку кваліфікованих кадрів (Sobala-Gwosdz, 2023).

На початку 2000-х рр. Румунія показувала один із найвищих темпів економічного зростання в Європі, причому саме міста-полюси зростання розвивалися динамічніше, ніж економіка країни загалом. Вони активно залучали нові інвестиції у приміські райони, які із часом стали вагомими осередками економічної активності. Завдяки децентралізації виробничих потужностей зменшувалася залежність від кількох найбільших економічних центрів, а формування кластерів спеціалізації довкола

полюсів сприяло розвитку інновацій і підвищенню конкурентоспроможності (Cristea et al., 2017).

Досвід Італії з упровадження полюсів зростання виявився неоднозначним. Північні регіони досягли помітних успіхів, зумовлених розвитком промислових кластерів і значним припливом інвестицій. Уже в середині 1960-х рр. у країні створено 16 районів індустріалізації і 26 ядер індустріалізації, а в наступні роки виникало ще більше подібних осередків. Водночас спроба скоротити економічну відстань між північчю та півднем Італії через організацію полюсів зростання мала обмежений результат: хоч міграційний відплив із півдня тимчасово й знизився, а кількість нових робочих місць зросла, проте подальший вплив на розвиток місцевих малих і середніх підприємств залишився незначним. Деякі підприємства виявилися занадто залежними від державної підтримки, що підірвало їхню економічну стійкість. Штучне створення полюсів без належного врахування реальних економічних умов призвело до нетривалих позитивних зрушень: південь Італії досі поступається півночі за рівнем розвитку (UMAЕF, EasyBusiness, 2024).

Зіставлення міжнародного досвіду демонструє, що концепція полюсів зростання може бути доволі ефективною, проте її успіх залежить від комплексного врахування місцевих умов, належного планування й ефективного управління. Відсутність цих чинників призводила до штучного формування полюсів "з нуля", що не виправдовувало очікувань через нестачу ресурсів, низьку якість інфраструктури та слабку зацікавленість інвесторів. Італійський приклад, зокрема, засвідчує, що неврахування реальних економічних особливостей регіону та надмірна залежність від державних субсидій можуть нівелювати потенційні переваги полюсів зростання. Подібні труднощі простежуються і в деяких інших країнах, які прагнули використати цей інструмент регіональної політики без належної підготовки й адаптації до місцевого контексту.

Для України полюси зростання можуть стати "локомотивами" прискореного відновлення. Сучасний бізнес орієнтується не лише на доступність ресурсів, а й на екосистему – наявність кваліфікованих кадрів, логістики, ІТ-послуг, фінансових і консультаційних сервісів. У полюсах зростання, зазвичай, розвинена інфраструктура (швидкі дороги, залізниця, порти, аеропорти); концентрація потенційних постачальників і підрядників; присутність закладів освіти і наукових установ, що полегшує пошук талантів і стимулює інновації; відносно динамічніший ринок збуту, включно з платоспроможним населенням. Міжнародний досвід і навіть досвід окремих міст України (як-от Львів, що вже став важливим осередком ІТ-галузі) свідчить: якщо місто чи агломерація набуває статусу полюса й отримує пріоритетну підтримку з боку держави чи інвесторів, компанії охочіше розглядають таку територію для відкриття філій чи релокованих підрозділів (Ливч, 2024).

Очевидно, що очікувати значного припливу іноземних інвестицій можна лише в майбутньому. Адже сьогодні Україна належить до країн із найвищим інвестиційним ризиком, показником якого є так звана "премія за ризик", яка розраховується Асватом Дамодараном щорічно (Damodaran, 2023) (рис. 4). Згідно з логікою премії за ризик, інвестор може зайти в таку країну, тільки очікуючи вищий, ніж зазвичай, дохід від своїх вкладень. Попри те, що після перемоги сприйняття країни потенційними інвесторами суттєво зміниться, відголоски війни ще довго будуть для інвесторів фактором високого ризику.

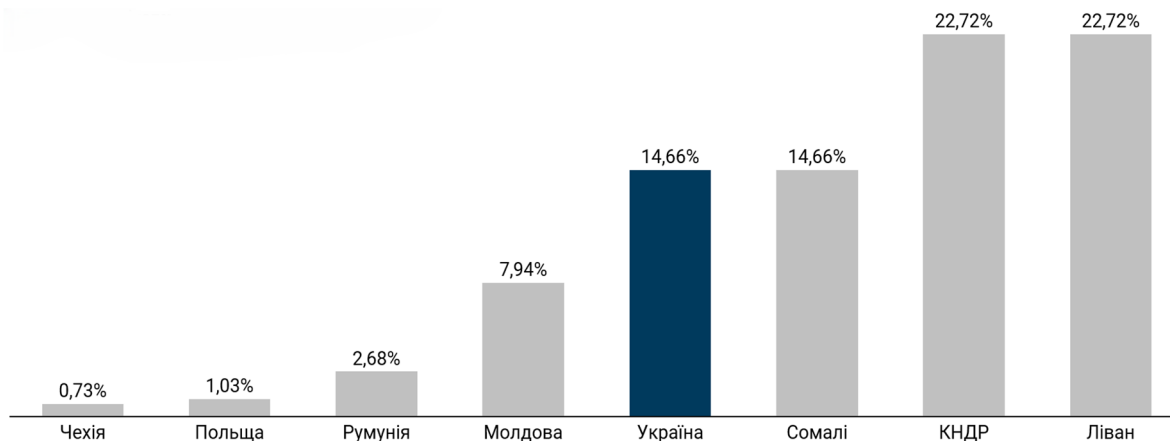

Рис. 4. Премія за країновий ризик, липень 2024

Джерело: побудовано автором на основі (Damodaran, 2023).

Якщо спростити процес ухвалення інвестиційного рішення, то, переважно, він передбачає три етапи: інвестор збирає всю необхідну інформацію, обирає найприйнятлівішу локацію та переходить до безпосередньої реалізації проекту. З погляду інституційних можливостей найсприятливішими для цього є полюси зростання, оскільки, порівняно з невеликими сільськими громадами, у полюсах набагато вища інституційна спроможність, що дає змогу надавати інвесторам більш комплексні й оперативні дані стосовно потенціалу території (ресурси, регуляторні умови, кадровий склад тощо); зазвичай, полюси зростання характеризуються розвинутою інфраструктурою, наявністю закладів вищої та професійно-технічної освіти і, відповідно, забезпеченням кваліфікованого кадрового ресурсу; після вибору місця інвестор потребує підтримки у процесі реалізації проекту, а саме міські громади з потужнішою інституційною базою частіше здатні надати таку підтримку в повнішому форматі (Lviv Agglomeration, 2024).

Дискусія і висновки

Аналіз економічної ситуації в Україні та порівняння потреб у післявоєнній відбудові з поточними бюджетними й інвестиційними можливостями демонструють нагальну потребу в прискоренні економічного зростання. У контексті великого дефіциту державних фінансів та обмеженого обсягу власних ресурсів цілеспрямоване залучення іноземних інвестицій стає визначальним чинником для відновлення і розвитку країни. Водночас висока інвестиційна ризикованість і невисокий міжнародний кредитний рейтинг України суттєво ускладнюють цей процес, що вимагає впровадження додаткових стимулів і механізмів.

В таких умовах концепція полюсів зростання вбачається одним із можливих інструментів формування міцного економічного фундаменту. Практика низки країн, зокрема Румунії, свідчить, що цілеспрямована підтримка та комплексний розвиток провідних територіальних осередків (агломерацій, міст-"полюсів") здатні забезпечити вищі темпи зростання, ніж у середньому по країні. Накопичений досвід водночас демонструє необхідність ретельного добору таких полюсів з урахуванням таких факторів:

- інституційна спроможність (відповідні кадри, фахівці з інвестиційного супроводу, належна координація між різними рівнями влади);
- інфраструктурні передумови (транспортна мережа, доступ до енергетичних ресурсів, спеціальні промислові зони, цифрова інфраструктура);

- доступності кваліфікованої робочої сили (розвинута освітня база, програми підготовки, зокрема й у сфері професійно-технічної та вищої освіти);

- локальної конкурентоспроможності (здатність пропонувати інвесторам умови, що компенсують загальний високий рівень ризику).

Полюси зростання можуть поступово поширювати свій мультиплікативний ефект на сусідні громади, сприяючи таким способом не лише створенню нових робочих місць і зростанню ВВП, а й формуванню усталених міжмуніципальних зв'язків. Системна підтримка з боку державної політики, спрямована на фінансові й організаційні стимули для ключових міських центрів, дозволить ефективніше залучати капітал і підвищувати спроможність України надалі самостійно забезпечувати потреби відновлення.

Зрештою, запровадження розгалуженої мережі полюсів зростання, що охоплюватиме великі метрополії й регіональні чи субрегіональні міста, може стати вагомим складником національної стратегії і забезпечуватиме як оперативний економічний імпульс (завдяки новим інвестиціям і виробничим потужностям), так і довгострокову стійкість розвитку (завдяки нагромадженню внутрішніх ресурсів і поступовому зменшенню залежності від зовнішньої допомоги).

Залишається актуальним питання інструментів із боку держави, які могли б стимулювати розвиток полюсів зростання. Адже попри їхні переваги порівняно з іншими громадами та територіями, без додаткової, справедливої, сфокусованої підтримки держави, розглянуте вище формування мережі полюсів буде повільним та обмеженим. Тож подальшого дослідження потребують механізми та правила стимулювання розвитку полюсів зростання.

Внесок авторів: Ярослав Жидик – концептуалізація, формальний аналіз, методологія, валідація даних, написання початкового варіанта (чернетки) статті; Людмила Анісімова – концептуалізація, написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

- Бондарук, Т. (2021). Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*, 28. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-46>
- Децентралізація. (2024а, 2 квітня). *Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року*. <https://decentralization.ua/news/17881>
- Децентралізація. (2024б, 12 грудня). *Полюси зростання: шлях до економічного відновлення та євроінтеграції України*. <https://decentralization.ua/news/19029>

Жидик, Я., Кошелюк, М., & Озимок, І. (2024, 12 листопада). Як громадам ставати регіональними полюсами зростання. Децентралізація. <https://decentralization.ua/news/18896?page=2>

Кошелюк, М., Жидик, Я., & Озимок, І. (2024, 25 вересня). Як запустити двигуни економічного зростання, використовуючи інструменти регіональної політики ЄС. Дзеркало тижня. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-zapustiti-dvihuni-ekonomichnoho-zrostantnja-vikoristovujuchi-instrumenti-rehionalnoji-politiki-jes.html>

Ливч, Д. (2024, 8 січня). Полюси зростання: як працює економічна концепція, що може змінити Україну? Рубрика. <https://rubryka.com/blog/zrostantnya-ekonomiky-ukrayiny/>

Підгрушній, Г. П. (Ред.). (2014). Проблеми суспільної географії. Полюси соціально-економічного розвитку території: теоретичні аспекти дослідження: Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 29 вересня 2013 р. (Вип. 3). Інститут географії НАН України.

Cristea, M., Blidaru, B. A., Coman, N. M., Ștefănescu, E. I., & Ionescu-Heroiu, M. (2017). *Magnet cities: Migration and commuting in Romania*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/27874>

Damodaran, A. (2023). *Country risk: Determinants, measures and implications – The 2023 edition*. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4509578

ESPON. (2024). *Role of small and medium-sized towns and cities in territorial development and cohesion*. https://www.espon.eu/sites/default/files/2024-05/ros1_role-of-small-and-medium-towns_screen.pdf

European Commission. (2021a). *Inforegio – Cohesion Policy*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/investment-policy_en

European Commission. (2021b). *Inforegio – Priorities for 2021–2027*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/priorities_en

European Investment Bank. (2023). *Cohesion and regional development overview 2023*. https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230145_cohesion_and_regional_development_overview_2023_en.pdf

Forbes Ukraine. (2025). Оцінка відновлення України за рік зросла з \$486 млрд до \$524 млрд – Світовий банк. <https://forbes.ua/news/otsinka-vidnovlennya-ukraini-za-rik-zroslo-z-486-mlrd-do-524-mlrd-svitoviy-bank-25022025-27488>

Lviv Agglomeration. (2024). Перший міжнародний форум агломерацій в Україні: "Співпраця громад задля сталого розвитку України" [Відео]. Facebook. <https://www.facebook.com/LvivAgglomeration/videos/1068658914821069>

Minfin. (2025a). Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

Minfin. (2025b). Виконання державного бюджету України. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2024/>

Sobala-Gwosdz, A. (2023). *Wyzwania, trendy i procesy rozwoju gospodarczego. Identyfikacja biegunów wzrostu i ośrodków równoważenia rozwoju w Polsce*. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Speakman, J., & Koivisto, M. (2013). Growth poles: Raising competitiveness and deepening regional integration. In M. Drzeniek Hanouz & T. Geiger (Eds.), *The Africa competitiveness report 2013* (pp. 61–73). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/ACR/2013/ACR_Chapter2.3_2013.pdf

UMAЕF, EasyBusiness. (2024). Полюси зростання: шлях до економічного відновлення та євроінтеграції. <https://umaef.org/wp-content/uploads/2024/12/polyusi-zrostantnya-shlyah-do-ekonomichnogo-vidnovlennya-ta-evrointegracii-ukraini.pdf>

References

Bondaruk, T. (2021). Growth points and their role in ensuring sustainable economic development of territories. *Economy and Society*, 28 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-46>

Cristea, M., Blidaru, B. A., Coman, N. M., Ștefănescu, E. I., & Ionescu-Heroiu, M. (2017). *Magnet cities: Migration and commuting in Romania*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/27874>

Yaroslav ZHYDYK, PhD Student
ORCID ID: 0009-0006-8755-7590
e-mail: yaroslav.zhydyk@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Liudmyla ANISIMOVA, PhD (Phys. & Math.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-9678-269X
e-mail: anisimova@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE RELEVANCE OF APPLYING THE GROWTH POLE CONCEPT IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S ECONOMIC RECOVERY

Background. The relevance of this article lies in the need for an in-depth study of regional policy instruments capable of simultaneously promoting economic recovery and growth, as well as leveling regional disparities, which have deepened since the beginning of the full-scale invasion. The research objective is a comprehensive analysis of the growth poles concept as a tool for stimulating entrepreneurship and attracting investment in the context of Ukraine's economic recovery. The object of the research is the growth poles concept as a regional policy instrument aimed at economic recovery. The subject of the research encompasses the theoretical foundations, international experience, identification indicators, implementation mechanisms, and potential impact of the growth poles concept on economic recovery, overcoming regional disparities, and attracting investment in Ukraine.

Damodaran, A. (2023). *Country risk: Determinants, measures and implications – The 2023 edition*. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4509578

Decentralization. (2024a, April 2). *Assessment of the financial capacity of territorial communities based on the results of 2023* [in Ukrainian]. <https://decentralization.ua/news/17881>

Decentralization. (2024b, December 12). *Growth poles: The path to economic recovery and European integration of Ukraine* [in Ukrainian]. <https://decentralization.ua/news/19029>

ESPON. (2024). *Role of small and medium-sized towns and cities in territorial development and cohesion*. https://www.espon.eu/sites/default/files/2024-05/ros1_role-of-small-and-medium-towns_screen.pdf

European Commission. (2021a). *Inforegio – Cohesion Policy*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/investment-policy_en

European Commission. (2021b). *Inforegio – Priorities for 2021–2027*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/priorities_en

European Investment Bank. (2023). *Cohesion and regional development overview 2023*. https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230145_cohesion_and_regional_development_overview_2023_en.pdf

Forbes Ukraine. (2025). *Ukraine's recovery estimate increased from \$486 billion to \$524 billion over the year – World Bank*. <https://forbes.ua/news/otsinka-vidnovlennya-ukraini-za-rik-zroslo-z-486-mlrd-do-524-mlrd-svitoviy-bank-25022025-27488>

Kosheliuk, M., Zhydyk, Ya., & Ozymok, I. (2024, September 25). How to start the engines of economic growth using EU regional policy tools. *Mirror of the week* [in Ukrainian]. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-zapustiti-dvihuni-ekonomichnoho-zrostantnja-vikoristovujuchi-instrumenti-rehionalnoji-politiki-jes.html>

Lviv Agglomeration. (2024). *The first international forum of agglomerations in Ukraine: "Cooperation of communities for the sustainable development of Ukraine"* [Video]. Facebook. <https://www.facebook.com/LvivAgglomeration/videos/1068658914821069>

Lyvch, D. (2024, January 8). *Growth poles: How does the economic concept that can change Ukraine work?* Rubryka [in Ukrainian]. <https://rubryka.com/blog/zrostantnya-ekonomiky-ukrayiny/>

Minfin. (2025a). *Gross domestic product (GDP) in Ukraine*. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

Minfin. (2025b). *Execution of the state budget of Ukraine*. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2024/>

Pidhrushnyi, H. P. (Ed.). (2014). *Problems of social geography. Poles of socio-economic development of the territory: Theoretical aspects of research: Materials of the theoretical and methodological seminar, Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, September 29, 2013* (Vol. 3). Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Sobala-Gwosdz, A. (2023). *Wyzwania, trendy i procesy rozwoju gospodarczego. Identyfikacja biegunów wzrostu i ośrodków równoważenia rozwoju w Polsce*. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Speakman, J., & Koivisto, M. (2013). Growth poles: Raising competitiveness and deepening regional integration. In M. Drzeniek Hanouz & T. Geiger (Eds.), *The Africa competitiveness report 2013* (pp. 61–73). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/ACR/2013/ACR_Chapter2.3_2013.pdf

Ukraine-Moldova American Enterprise Fund (UMAЕF), EasyBusiness. (2024). *Growth poles: The path to economic recovery and European integration*. <https://umaef.org/wp-content/uploads/2024/12/polyusi-zrostantnya-shlyah-do-ekonomichnogo-vidnovlennya-ta-evrointegracii-ukraini.pdf>

Zhydyk, Ya., Kosheliuk, M., & Ozymok, I. (2024, November 12). *How communities can become regional growth poles. Decentralization* [in Ukrainian]. <https://decentralization.ua/news/18896?page=2>

Отримано редакцією журналу / Received: 28.02.25

Прорецензовано / Revised: 26.03.25

Схвалено до друку / Accepted: 20.04.25

Methods. *The study employs a comparative analysis of international experience in implementing the growth poles concept, the domestic legal framework, and approaches to indicator selection, as well as an analysis of domestic research related to the topic. This allowed for a comprehensive assessment of the prerequisites, mechanisms, and consequences of implementing growth poles for economic recovery.*

Results. *Within the scope of the research, a comprehensive assessment of the state and specific characteristics of regional development in Ukraine was conducted, including an analysis of territorial disparities and the existing methods for addressing them. Based on a comparative overview of foreign practices (in Romania, Poland, France, and others), the study generalizes approaches to implementing growth poles and identifies five core groups of indicators to define potential "poles" (administrative status, demographic factors, innovation activity, economic capacity, and spatial integration). It is demonstrated that with targeted support and sufficient institutional capacity, growth poles can generate a multiplier effect on surrounding areas, exerting a positive influence on employment figures, investment attraction, and overall economic recovery dynamics.*

Conclusions. *The introduction of growth poles in Ukraine can become a critical factor in mitigating disparities, expediting economic recovery, and preparing for European integration. Its effectiveness will depend on the careful selection of priority centers, adaptation of foreign expertise, and the development of well-designed government policies and financial incentives aimed at key urban centers.*

Keywords: *growth poles, economic recovery, disproportionate economic growth, entrepreneurial ecosystem, concentration of business activity, regional development, intermunicipal cooperation, investment.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.